

УДК 378.4.09 (477.51):796.011.3
DOI 10.31654/2520-6966-2024-24F-110-215-227

Лейберов О. О.

старший викладач кафедри всевітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
lejberov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3846-747X

Смалій К. М.

викладач кафедри географії, туризму та спорту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Sparta-n@ukr.net

«Фізичне виховання молоді, нарешті буде піднесено на необхідну висоту...» – проєкт відкриття гімнастичної зали в Ніжинському історико-філологічному Інституті князя Безбородька та його доля

У статті розглянуто розвиток Ніжинського історико-філологічного інституту у період 1913–1914 рр., коли його директором був Й. А. Леціус. Період його директорства відзначився цілою низкою кардинальних змін та нововведень. Серед запропонованих директором проєктів реформування Ніжинської Вищої школи, окремо виділяється спроба створення та відкриття окремої гімнастичної зали. Ніжинські вищі навчальні заклади, які існували вже майже сто років окремих спортивних залів не мали. На думку директора, побудова та відкриття гімнастичної зали в Інституті сприяла би активізації спортивного життя не лише у вузі, а й в усьому місті. Для втілення свого плану у життя директор Леціус особисто звертався до міністра народної освіти, склав ескіз залу та його кошторис. Але в силу ряду протидій та негараздів втілити його у життя так і не спромігся. Йому завадили бюрократична чиновницька система, нерозуміння вищим керівництвом потреб інституту та міста, протидія з боку окремих недоброзичливців та банальна нестача грошей. Крім того, час обраний для втілення проєкту, аж ніяк не міг сприяти його вдалому вирішенню. Війна, що почалась призвела до згорання проєкту та репресій по відношенню до його автора.

Ключові слова: Ніжинський історико-філологічний Інститут, гімназія при інституті, директор Й. А. Леціус, гімнастичний зал, проєкт, кошторис, урядове рішення.

На сьогоднішній день фізичне виховання є невід'ємною складовою всебічного, гармонійного розвитку особистості та триває протягом усього життя. На певних життєвих етапах воно здійснюється під контролем різних людей та установ. У дитинстві фізичним вихованням

дітей займаються батьки, у дитсадочку – вихователі, у шкільні роки цей процес здійснюється та контролюється адміністрацією шкіл та учителями. У освітніх програмах закладів вищої освіти розвитку фізичного виховання юнаків та дівчат приділяється значна уваги. Але так було не завжди. Історичний досвід існування Ніжинської Вищої Школи у 1820–1917 рр. (у різноманітних організаційних формах її функціонування) свідчить, що фізичному вихованню та розвитку молоді приділялось дуже мало уваги. Не існувало уроків фізичної підготовки, не була організована секційна, післяурочна, самостійна робота. До початку ХХ ст. в інституті навіть не було виділено окремого приміщення для спортивної зали, а поодинокі заняття для студентів та гімназистів проводились на «свіжому повітрі». Відсутність окремого, спеціалізованого приміщення для занять гімнастикою та спортом, стояла перед усіма директорами інституту. Дехто з директорів, «не помічав» проблеми. Дехто, досить мляво, намагався її вирішити, але далі «бажання» справа не продвигалася. Головною перепоною у всі часи. Залишалась проблема нестачі коштів. Одну зі спроб вирішити дане питання здійснив Йосиф Андрійович Леціус у період свого керування Ніжинським історико-філологічним інститутом у 1913–1914 рр. Саме з ім'ям цієї людини пов'язана спроба кардинального та всебічного оновлення діяльності інституту. На жаль про нього та його діяльність на посаді директора інституту відомо дуже мало. Історіографія даної проблеми представлена всього кількома роботами ніжинського дослідника-краєзнавця П. П. Моціяки [1-2]. Одним із головних джерел з даного питання залишаються багаті архівні матеріали, що зберігаються у фондах ніжинського відділу державного архіву Чернігівської області (ВДАЧОН). І хоча документи розпорошені по різних справах, однак дослідникам вдалося відтворити майже повну картину перебігу подій, уточнити де які деталі та зробити узагальнюючі висновки.

20 серпня 1913 р. у Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородько (далі НІФІ) вкотре змінився директор. Замість професора, статського радника І. І. Іванова, на цю посаду, згідно наказу № 520 по Міністерству Народної Освіти, було призначено заслуженого професора, доктора класичної філології, колишнього директора Естляндської Дворянської гімназії, статського радника Йосифа Ернестовича (Андрійовича) Леціуса (1860–1931 рр.) [3, арк. 1]. Ново-призначений директор одразу поринув у вир проблем, які постали перед навчальним закладом. На початок ХХ століття НІФІ представляв собою цілий комплекс різноманітних будівель та споруд, вельми запущених, що потребували серйозного ремонту: «будівля інституту,

що знаходиться у казенному маєтку – головний корпус в 3,5 поверхи, кам'яний – 1; флігелів кам'яних двоповерхових – 3; флігелів дерев'яних, одноповерхових обкладених цеглою – 3; флігелів дерев'яних, одноповерхових – 3; кам'яна будівля для пральні – 1; кам'яна будівля з дерев'яною прибудовою для лазні – 1; сараїв дерев'яних для льоднику, стайні та комори – 3; дерев'яних будок для вартових біля воріт – 2» [3, арк. 1]. Колектив Інституту складався з Почесного попечителя, директора інституту, 4-х ординарних, 4-х екстраординарних професорів, 5-ти викладачів та наставників студентів та 4-х службовців (лікаря, бухгалтера, економа та секретаря) та 127 студентів (у 1913 р. подало заяви на вступ 87 осіб, поступило 39 осіб, було випущено – 26 осіб)» [4, арк. 1]. На утримання навчального закладу держава виділяла зовсім незначну суму (84 тис. крб. на рік) якої не вистачало на його потреби [5, арк. 36].

Уже 6–7 вересня 1913 р. новопризначений директор інституту на засіданні Правління, а потім на засіданні Конференції озвучив свій план першочергових заходів, які потрібно було провести у навчальному закладі. До низки запланованих перетворень Леціус включив: відновлення діяльності при інституті Юридичного ліцею, будівництво нового приміщення для бібліотеки, створення окремого, спеціального фінансового інститутського рахунку, розчистка інститутського парку та насадження нових дерев, проведення в інститут телефонного зв'язку, організація закордонних стажувань для професорів та студентів та багато іншого. Серед цієї низки заходів окремим пунктом стояли пов'язані між собою, проведення електричного освітлення в усі будівлі інституту та будівництво окремого гімнастичного залу (манежу) для потреб студентів та гімназистів. Конференція та Правління інституту на своїх засіданнях підтримали запропоновані директором проекти та висловили свою згоду на їх реалізацію. Отримавши підтримку «трудового колективу», директор Леціус активізував свою діяльність. Крім того директор відчував потребу вирішення цього питання, яка йшла від самих студентів. В одному з листів до Володимира Миколайовича Воейкова (голова Тимчасової Ради по фізичному розвитку населення імперії та почесний голова Російського Олімпійського комітету) Леціус писав: «...що студенти самі виявляють бажання займатися гімнастикою й прохали його надати їм можливість реалізувати їх бажання...» [6, с. 32 зв.]. Але разом із тим, констатував, що «справа спорту в інституті, знаходиться не на висоті свого положення» (див. додаток 1). Окрім цього, виступаючи на засіданні Конференції 25 листопада 1913 р. Леціус висловлював думку про необхідність

введення постійної штатної посади вчителя гімнастики та фехтування з окладом у 1500 крб. на рік та правом на пенсію [6, арк. 32 зв.]. За наказом директора для спортивних занять студентів в інституті був відведений окремий зал, для якого були закуплені гімнастичні прибори (паралельні бруси, трапеція та два шкіряні мати) [7, арк. 116 зв.-117]. Пізніше в інституті буде діяти у 1915–1918 рр. гурток фехтування. Інститут придбає для нього спортивне обладнання (9 ескадронів та 4 комплекти уніформи), яке на жаль буде втрачено під час пожежі в інституті влітку 1918 р. Тоді ж гурток припинив своє існування [8, арк. 126].

Не зупиняючись на цьому, Й. А. Леціус вирішив нанести візит до Міністерства Народної Освіти (далі – МНО) та особисто доповісти Міністру Л.А. Кассо про стан справ в інституті. Директор НІФІ підготував на ім'я міністра НО доповідну записку «Про стан Історико-філологічного інституту князя Безбородко», датовану 13 грудня 1913 р. на 10 аркушах. У цьому документі Й. А. Леціус описує «сумний стан», у якому знаходиться інститут. Разом із тим, директор висловлює сподівання, що при збільшенні державного фінансування закладу та при проведенні ряду кардинальних заходів (про які він доповідав раніше на засіданнях Правління та Конференції інституту), ситуацію поступово можна буде виправити. Окремим пунктом у документі він описав проблему відсутності у навчальному закладі окремої гімнастичної зали. «Невідкладні проблеми, що стоять перед інститутом, настільки значні, що вони не можуть бути вирішені власними коштами інституту. В інститутській гімназії гімнастика, або скоріш, щось на зразок гімнастики, викладається. Але якщо до неї пред'являти сучасні вимоги, то потрібно сказати що у Ніжинській Інститутській гімназії гімнастика відсутня за відсутністю гімнастичної зали. І його ніяк не можна створити у головній будівлі Інституту, всі приміщення якого вже мають своє призначення. А існуючий гімнастичний зал зовсім не відповідає сучасним вимогам та потребам фізичного виховання. Інститут потребує окремого гімнастичного манежу, такого як будуються у всій Західній Європі. До мого призначення у Ніжин мені доводилося два роки жити в м. Ревель, де я бачив зразковий гімнастичний манеж Лицарського Домського Училища та споруджений за його зразком, не менш зразковий, манеж Миколаївської гімназії, де я на власні очі бачив, як ця справа може бути організована, якщо для цього будуть створені відповідні умови. Коли я переселився до Ніжина, майже повна відсутність фізичного виховання місцевих учнів справила на мене найгірше враження. Тут потрібен енергійний почин: Гімнастика повинна бути введена і в Ніжині. Потрібно побудувати сучасний гімнастичний манеж.

Відповідний план та кошторис вже складаються та будуть надані мною найближчим часом... Лише тоді гімнастика буде процвітати в Ніжині. Манеж знадобиться й для студентів, серед яких помітне схвальне прагнення до фізичних вправ, він може використовуватися іншими навчальними закладами м. Ніжина. Ніжинська інститутська Гімназія перестане бути відсталою у такій важливій галузі виховання, буде йти попереду інших та буде у де якому відношенні стояти на висоті свого завдання.» [9, арк. 5–6].

15–21 грудня 1913 р. Й. А. Леціус, перебуваючи в Санкт-Петербурзі, «особисто мав честь доповідати п. Міністру про будівельні потреби Інституту» та подав йому ряд документів. Як виявиться у майбутньому, це була фатальна помилка Леціуса.

Російська імперія початку ХХ ст. залишалась забюрократизованою країною. Її чиновницький апарат жив та діяв за певними принципами та давно складеними правилами, які нікому не дозволялось порушувати. Одним з головних правил цієї системи було «правило підлеглості» (службової субординації), яке не дозволяла чиновнику нижчої ланки звертатись на пряму до вищого керівництва, оминаючи своїх безпосередніх керівників. Це правило забороняло порушувати «встановлений твердий та одноманітний порядок представлення означених паперів, через вищих керівних осіб». Але Леціус пішов на його порушення [5, арк. 27]. Маючи не погані, можливо приятельські стосунки (на цьому наголошує П. Моціяка [1, с. 159]) з міністром Л. А. Кассо, він звернувся для вирішення проблем інституту одразу до нього, не поставивши до відома своє чернігівське та київське керівництво та відповідні контролюючі органи. Така поведінка директора НІФІ дивує, адже Леціус довгий час працював на керівних посадах, та добре знав всі особливості та тонкощі функціонування адміністративно-бюрократичного апарату.

На зустрічі Л. Кассо запропонував до 15 березня подати ескіз гімнастичної зали з поясненнями, щоб узгодити проєкт остаточно та внести його кошторис у бюджет Міністерства на наступний рік. 9–10 січня 1914 р. ескіз був готовий та поданий у Департамент Загальних Справ Міністерства НО. Вже 28 січня 1914 р. Департамент НО повідомляв, що згідно рішення від 22 січня 1914 р. № 3201 міністерство поділяє наміри директора інституту, але для втілення проєкту потребує фінансовий кошторис. Тільки після цього Й. А. Леціус доводить до відома свого безпосереднього керівництва (Попечителя Київського Навчального Округу) про свої будівельні задуми та особисту зустріч з міністром та результати перемовин. Ось тут і розпочались негаразди

у директора інституту. Спершу окружний архітектор відмовився скласти кошторис для інституту на будівельні та ремонтні роботи. Мабуть архітектор був попереджений своїм керівництвом про зухвалу поведінку Леціуса і йому було заборонено мати з ним справи. Тому Леціус звернувся до викладача Ніжинського нижчого технічного училища інженер-технолога В. Пуліковського з проханням скласти кошторис на будівельні роботи. Пуліковський розробив ескіз гімнастичної зали та склав кошторис. Кошторис складався з 11 видаткових статей (земляні, кам'яні, теслярські, столярні, пічні, штукатурні, малярні, скляні, ковальські роботи, будівництво даху, сантехнічні роботи). Площа запланованого гімнастичного залу з усіма допоміжними приміщеннями (холодний та теплий коридор, кімната вчителя, гардероб, вбиральня, квартира сторожа з кухнею, туалет) повинна була складати 129,1 кв. сажень, а загальний об'єм будівлі – 337, 52 кв. сажень. Вартість всього проекту у нього вийшла на суму 28809 крб. 19 коп. [5, арк. 16]. Крім того, Пуліковський, якій крім проекту гімнастичної зали розробляв проект інститутської електростанції, запропонував доповнити проект «електричним освітленням гімнастичного манежу на суму 3930 крб.» [5, арк. 16]. Леціус намагався вникати в усі дрібниці проекту. З німецькою педантичністю він навіть вираховував необхідну для будівництва кількість цеглин – 179425 шт. та вагу штукатурних цвяхів (32 пуди). Це зайвий раз засвідчує, як Йосиф Андрійович переймався долею цього залу.

У справі зберігається ще одне креслення проекту спортивної зали, автором якого був архітектор Київського Навчального Округу – Листовничий. Але чому директор інституту представив у Міністерство проект Пуліковського, до сих пір залишається не відомим. [5, арк. 17]. 1 березня Й. А. Леціус звернувся до Попечителя Київського Навчального Округу О. М. Деревецького з проханням видати інженеру-технологу Пуліковському аванс в розмірі 200 крб. за складання кошторису та проекту на будівництво гімнастичного манежу (вартість робіт Пуліковського оцінювалась в 1 % від вартості всього проекту – 277 крб. та 3 % за технічний нагляд – 831 крб.) з спеціальних коштів Інституту, то отримав відповідь: «... що ні про яке будівництво гімнастичного манежу при інституті йому нічого не відомо...тому видачу 200 крб. за складання кошторису та проекту інженеру-технологу Пуліковському... я не знаходжу можливості задовольнити» [5, арк. 6]. Вже 5 березня Леціус отримав наступного листа від Попечителя Київського Навчального Округу, де останній категорично заявляв: «На основі Положення історико-філологічного інституту князя Безбородько в Ніжині та відомих Управлінню навчального округу розпоряджень Міністерства Народної

Освіти будь-які клопотання або прохання чи дозволи до Міністерства, направляються тільки через Попечителя Навчального Округу» [5, арк. 7]. Попечитель категорично заборонив виплачувати Пуліковському зароблений аванс. Заради справедливості відмітим, що Пуліковський отримав зароблені гроші, але тільки у травні місяці 1914 р. [5, арк. 10].

На своєму засіданні 5 березня 1914 р. будівельний комітет МНО відхилив ескізний проєкт будівлі гімнастичної зали (Журнал Міністерства Народної Освіти № 431). Комітет визнав ескіз незадовільним, «знайшов у ньому ряд недоліків, з яких головними вважає: однобічне освітлення; перебільшена ширина зали /6 сажнів/; темна вбиральня; невдало скомпонований /однобічне розміщення допоміжних приміщень/; небажана відкрита конструкція крокв» та повернув ескіз проєкту для виправлення зі своїми рекомендаціями. «В силу відмічених недоліків будівельний комітет... пропонує при виготовленні ескізу запровадити центральне проєктування зали відносно допоміжних приміщень, зменшити ширину зали до 5 сажнів, зробити теплу підвісну стелю» [5, арк. 70].

7 березня 1914 р. Леціус (який ще не знав про негативне рішення Будівельного комітету і був сповнений великих надій на майбутнє), пише листа до міністра Л. А. Кассо у якому повідомляв: «... тут [у Ніжині] справи такі: кошториси на влаштування електричного освітлення в Інституті та побудову гімнастичного манежу вже складені – з висновком Чернігівської контрольної палати – у найближчому майбутньому будуть надіслані до Міністерства. Вартість обох робіт – де-що вища, ніж я розраховував, спираючись на свій ревелський досвід (під час особистої зустрічі у грудні 1913 р. Й. Леціус озвучив Л. Кассо цифру 18750 крб.). Не врахував я місцевих умов ґрунту, завдяки яким фундамент кожного будинку в Ніжині обходиться значно дорожче, ніж в інших містах, крім того лише у грудні місяці остаточно з'ясувалось, що спорудження міської електростанції у місті Ніжині відкладається до *ad Calendas graecas* (до грецьких календ, тобто на невідзначений строк або ніколи), тому що міська дума та міська управа не можуть домовитись. Тому інститут, тобто Міністерство, повинні мати у своїй садибі та для своїх потреб власну невеличку станцію для виробництва електричної енергії... Якщо ці дві насущні потреби Інституту будуть вирішені, то – Слава Богу, буде зроблений перший крок на шляху до впорядкування цього урядового, Вищого Навчального Закладу» [5, арк. За-За зв.]. Тільки 5 липня 1914 р. Попечитель Київського навчального округу повідомив про це рішення будівельного комітету директора інституту. Через кілька днів Леціус отримав невтішний висновок Чернігівської контрольної палати. У ньому йшлося про те, що кошторис

гімнастичної зали надто завищений і тому не може бути погоджений палатою. Мабуть директор зрозумів свою помилку та намагався виправити становище. Він звернувся з черговим листом до міністра Кассо (але відповіді на нього не отримав), він звертався з проханнями до попечителя Київського НО, в інші інстанції, але безрезультатно (у цих листах звертає на себе втрата впевненості Йосифом Андрійовичем, що позначилась на їхньому змісті. Автор починає все частіше виправдовуватися).

29 липня 1914 р. Директор НІФІ робить останню спробу вирішити справу на користь інституту. Він пише розгорнутого листа у будівельний комітет, спростовуючи його зауваження та пропонуючи дослухатися до його міркувань. На початку листа він, ще раз описує перебіг подій, що призвели до негативного рішення комітету, намагаючись зняти з себе відповідальність та все виставити, як результат банальної помилки, що виникла із-за звичайного непорозуміння: «У грудні місяці 1913 р. я мав честь особисто доповісти п. Міністру про будівельні потреби Інституту, де крім всього доповів про необхідність будівництва кам'яної будівлі для гімнастичної зали при Інституті та його гімназії і пан Міністр дозволив мені надати ескіз проєктованої будівлі. Ескіз та пояснювальна записка до нього були подані мною 9–10 січня 1914 р. у Департамент загальних справ. 28 січня від Департаменту Народної Освіти я отримав повідомлення від 22 січня за № 3201, що Міністерство поділяє мої міркування щодо потреб Інституту, але для цього потрібні додаткові данні про вартість проєкту будівництва гімнастичної зали. Так як запропонований мною ескізний план у той час вже перебував у міністерстві, то я не міг не рахувати вимогу надання даних про вартість цього манежу за принципове погодження наданого мною ескізного плану. Адже такі кошториси вимагаються тільки на погоджені Міністерством будівельні роботи. Так як від мене вимагали кошторис, то з цього я зробив висновок, що ескізний план вже погоджений Міністерством. Саме тому, я дозволив собі доручити місцевому інженеру-технологу П. Пуліковському на основі розробленого ескізу скласти план точних креслень та докладний кошторис, які разом з відгуком Чернігівської контрольної палати 10 березня 1914 р. були передані у Департамент Народної Освіти. Таким чином, я був цілком переконаний у принциповому погодженні запропонованого мною ескізного плану, адже Міністерство ніколи не вимагає кошторису на непогодженні та незатверджені плани. Повторюся, таким чином, я був стовідсотково впевнений у тому, що Будівельний Комітет буде розглядати тільки кошторис і ніяких заперечень по проєкту у нього не виникне. Тепер з'ясувалось, що мої розрахунки були невірними і Департамент НО вимагає від мене

надання кошторису, бо 5 березня Будівельний комітет відхилив цей ескізний план, а через три місяці 17 червня за № 30589 Департамент НО повідомив про це п. Попечителя Київського Навчального округу, а останній довів це рішення до мене 5 липня за № 28640/6953.

Що стосується відмічених Будівельним Комітетом зауважень та недоліків, у повернутому ескізному плані, то з цього питання, я маю честь надати ряд міркувань, заявляючи при цьому, що я з молодості знайомий з влаштуванням гімнастичних залів та їх бачив та оглядав не мало, як в Росії так і за кордоном. Дуже гарно я знайомий зі зразковими та доволі сучасним гімнастичним манежем Естляндської Дворянської Гімназії в м. Ревель, побудованим по типовому закордонному плану та зразковим манежем Миколаївської гімназії у тому ж місті. Саме тому повідомляю: 1. У складеному за моїми вказівками ескізному плані освітлення не одностороннє, тому, що окрім 6-ти вікон фасадної стіни, передбачено ще 2 вікна таких же розмірів на одній з бокових стін. Друга, поздовжня стіна спеціально залишена вільною, тому що у гімнастичній залі одна стіна повинна бути суцільною, для прикріплення до неї різних гімнастичних приборів. 2. Ширина зали в 6 сажнів або 12 метрів по всім даним, що є у моєму розпорядженні та виходячи з власного досвіду, визнана нормальною, як раз достатньою, особливо коли декілька класів одночасно займаються в залі гімнастикою або коли відбуваються гімнастичні свята з виступом майже усіх класів. 3. Вбиральня, не темна, адже у ній передбачено вікно нормальних розмірів, як це можна побачити на ескізному плані. 4. Що стосується одностороннього розміщення допоміжних приміщень, я визнаю що зовнішня симетричність проєктованої будівлі цим порушується, але для приміщень, що переслідують виключно практичні цілі, симетричність не є неодмінною необхідністю і часто на неї не звертають увагу. Крім того, місцеві умови були також мною враховані, що дозволило не збільшувати фасад на 3,5 сажні, що було б необхідно робити, якщо б допоміжні приміщення були розміщені по обидва боки стін. 5. Відкрита конструкція крокв – при теплому та не пропускаючому холод даху, як мені відомо, тепер визнаю самою практичною. Вона збільшує загальний простір та коштує дешевше підвісної стелі. Київський міський архітектор, з свого боку, схвалив обраний п. Пуліковським, за моїми вказівками, відкриту конструкцію крокв та знайшов цей бік проєкту особливо вдалим. У Ревельській Миколаївській гімназії також була обрана така конструкція крокв. Підвісні стелі у гімнастичних залах, тепер допускаються лише, як виключення, тільки тоді, коли зали розміщуються не в окремих приміщеннях або над ними розміщуються навчальні класи.

На основі всього викладеного, я маю честь просити Департамент НО повторно переглянути наданий мною ескізний план» [5, арк. 73–74 зв]. Свій лист він завершував словами: «Я лещу себе надією, що Будівельний Комітет, ознайомившись ближче зі справою, знайде мої зауваження слухними та не буде наполягати на своїх запереченнях...Я керувався виключно бажанням, щоб Ніжинський Інститут отримав як можна скоріше сучасний, практичний, пристосований до місцевих умов та не дуже дорогий гімнастичний манеж і я сподіваюсь, що ця ціль буде скоріше досягнута при виконанні запропонованого мною ескізу, ніж при усуненні відмічених Комітетом недоліків» [5, арк. 74 зв]. Разом із тим Леціус погоджувався на те що, якщо Комітет буде наполягати на виконанні всіх 5 висловлених зауважень, то він у «найближчому майбутньому, готовий приступити до складання зовсім нового проекту» [5, арк. 74 зв.].

Леціус сподівався та розраховував на підтримку Л. Касо. Але в силу ряду суб'єктивних обставин він її не отримав. За повідомленнями преси, 25 липня 1914 р. Л. А. Касо, що на той час перебував у Німеччині, був жорстоко побитий натовпом берлінських обивателів у зв'язку з початком Першої Світової війни. Після цього Лев Арістидович захворів та 26 листопада (9 грудня) 1914 р. помер. Й. А. Леціус втратив свого благодійника та заступника. Леціус, як і багато етнічних німців, що проживали в імперії, безпідставно потрапив під репресії, що були спричинені початком війни між двома країнами (докладніше про це дивись у книзі П. П. Моціяки «Ніжинський Історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів») [1, с. 166–176.]. Й. А. Леціус був змушений звільнитися з посади директора інституту (20 жовтня 1914 р) та разом із родиною переїхав до м. Самари, де працював у приватному банку. У 1917 р. родина Леціусів емігрувала до Німеччини. Новий міністр Народної Освіти – граф П. М. Ігнат'єв, про цю справу не знав і у її вирішенні не був зацікавлений.

Останню крапку у справі будівництва гімнастичної зали у НІФІ князя Безбородька було поставлено 19 лютого 1915 р. на засіданні будівельного комітету міністерства НО. На цьому засіданні було заслухано відношення департаменту НО від 7 лютого 1915 р. за № 5429 у справі будівництва гімнастичної зали у будівлі інституту. Департамент повідомляв, що після відхилення 5 травня 1914 р. (тут у документі помилка – це відбулось 5 березня) ескізу проекту та його чистового варіанту будівництва (17 травня 1914 р.), Департамент НО навмисно затримав виконання цього рішення, до «отримання від п. Директора Інституту мотивованого пояснення на захист відхиленого ескізу з проханням

розглянути ескіз ще раз» [5, арк. 23]. Департамент НО 7 лютого 1915 р. (через три місяці після звільнення Й. А. Леціуса з посади директора) передав у будівельний комітет прохання директора інституту для розгляду. «Будівельний комітет, розглянув на своєму засіданні від 19 лютого 1915 р. запропоноване Директором Інституту подання, та не знайшов достатніх причин, для зміни свого попереднього рішення, стосовно незадовільного стану представлених проєктів гімнастичної зали названого Інституту». Після цього, рішення будівельного комітету було передано на затвердження товаришу (заступнику) міністра НО, було їм погоджено та підписано [5, арк. 23–23 зв.]. Після цього плани та проєкти з відкриття в Ніжинському інституті окремої гімнастичної зали були надовго забуті. Тільки у 1970 р. у Ніжинському державному педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя була збудована та відкрита нова спортивна зала.

Підводячи підсумки, необхідно наголосити на тому, що на початку ХХ ст. Ніжинський історико-філологічний інститут продовжував залишатись невеликим провінційним навчальним закладом. Перед інститутом стояла ціла низка гострих проблем різноманітного характеру, яка потребувала свого негайного вирішення. Їх вирішення міністерство та сам колектив вищу пов'язували з особою нового директора – Йосипа Андрійовича Леціуса, який зайняв цю посаду в 1913 р. З приходом на директорську посаду, Леціус розробив цілу низку першочергових заходів та цілеспрямовано намагався втілити їх у життя. Маючи солідний досвід роботи на адміністративно-керівних посадах у галузі освіти, дружні стосунки з міністром народної освіти, заручившись підтримкою професорсько-викладацького колективу інституту, новий директор доклав всіх своїх зусиль на досягнення поставлених цілей. Серед комплексу запланованих дій, окрему увагу директор приділяв побудові та відкриттю в НІФІ окремої спортивної зали, яка повинна була бути сучасною, великою, пристосованою до місцевих природніх умов та з комплексом необхідних зручностей. На думку Леціуса, відкриття нового гімнастичного манежу буде не лише першим кроком у пожвавленні спортивного життя в інституті, а й кардинальним чином змінить його в усьому місті.

Але далекосяжним планам так і не вдалося втілитися у конкретні результати. Інститут одразу зіштовхнувся з проблемою нестачі грошей. Виявилось, що їх не було й у міністерства. Російська імперія стояла в кроці від початку світової війни, тому держава дуже обережно відпускала кошти на галузі, не пов'язані з воєнно-промисловим комплексом. Крім того, директор інституту допустив ряд помилок у процесі отримання дозволів та погодження позитивного рішення. Ігнорування ним

службової субординації призвело до того, що справді необхідний інституту та місту проєкт, став сприйматися у чиновницькому середовищі, як «особиста забаганка директора Леціуса». Бюрократичні перепони, затягування розгляду справ у часі, дріб'язковість діловодства, особисті амбіції окремих осіб дуже швидко поховали саму ідею під купою дозвільних та уточнюючих паперів. Крім того, час у який проводились ці заходи, припав на останні передвоєнні місяці, коли увага більшості осіб, від рішення яких залежала доля гімнастичної зали, була зосереджена на іншому. Сподівання Леціуса на підтримку його починань з боку міністра Кассо теж не здійснилися у зв'язку з раптовою смертю останнього. Зміна керівництва в міністерстві спочатку поставило проєкт на паузу, а потім призвело до його остаточного згортання. Доля самого директора Леціуса також була трагічною. Підпавши під хвилю антинімецьких гонінь 1914 р., в яких активну участь взяли представники професорсько-викладацького колективу інституту, які всього рік тому повністю підтримували та схвалювали будь-які рішення директора, він був змушений залишити посаду та назавжди переїхати з міста. Ідея відкриття окремого, сучасного спортивного залу надовго була забута. Її відродження та втілення у життя відбулось аж через 60 років після невдалої спроби Й. А. Леціуса, вже на базі НДПІ ім. М. В. Гоголя, який став гідним наступником НІФІ, та продовжив славетні традиції Ніжинської Вищої школи.

Література

1. Моціяка П. Ніжинський Історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М., 2011. 312 с.
2. Моціяка П. Йосиф Леціус на чолі Історикофілологічного інституту князя Безбородька в Ніжині (1913–1914 рр.). *Сіверянський літопис*. 2011. № 3. С. 76–86.
3. Відділ Державного Архіву Чернігівської області в місті Ніжині (далі - ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 1833.
4. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 1894.
5. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 1951.
6. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 1955.
7. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 1888.
8. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 2266.
9. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 1987.

References

1. Motsiyaka, P. (2011). *Nizhynskyy Istoryko-filolohichnyy instytut knyazy Bezborodka u portretakh yoho dyrektoriv*. [Nizhinsky Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko in the Portraits of Its Directors]. Nizhyn: vydavets P.P. Lysenko M., 2011. –312 p. [in Ukrainian].

2. Motsiyaka, P. *Yosyf Letsius na choli Istorykofilohichnoho instytutu knyaza Bezborodka v Nizhyni (1913–1914 rr.)*. [Yosif Letsius at the Head of Prince Bezborodko's Institute of History and Philology in Nizhyn (1913–1914)]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicles*. 2011. № 3. P. 76-86. [in Ukrainian].

3. VDACHON (*Viddil Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni*) [Department of State Archive of Chernihiv Region in Nizhyn], f. 1105, op. 1, spr. 1833.

4. VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 1894.

5. VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 1951.

6. VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 1955.

7. VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 1888.

8. VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 2266.

9. VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 1987.

Leiberov O. O.

Senior teacher at World History and International Relations Chair of Nizhyn State Mykola Gogol University

lejberov@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3846-747X

Smaliy K. M.

Senior teacher at Geography, Tourism and Sport Chair of

Nizhyn State Mykola Gogol University

Sparta-n@ukr.net

«Physical Education of Youth Will Finally Be Raised to the Necessary Height..» - The Project of Opening a Gymnasium Hall in Nizhyn Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko and Its Fate

The paper examines the development of Nizhyn Institute of History and Philology in the period 1913–1914, when its director was Y.A. Letsius. The period of his directorship was marked by a number of radical changes and innovations. Among the reformation projects of Nizhyn Higher School, proposed by the director, an attempt to create and open a separate gymnasium hall stands out. Nizhyn higher educational institutions, which existed for almost a hundred years, did not have separate sports halls. According to the director, the construction and opening of the gymnasium at the Institute would contribute to the activation of sports life not only in the university, but also in the entire city. To put his plan into practice Director Letsius personally addressed the Minister of National Education and made a sketch of the hall and its estimate. But due to a number of obstacles and troubles, he never managed to implement it. He was hindered by a bureaucratic system, a lack of understanding by the top management of the needs of the institute and the city, opposition from individual detractors, and a banal lack of money. In addition, the time chosen for the implementation of the project could not contribute to its successful solution. The war that started led to the curtailment of the project and repressions against its author.

Key words: Nizhyn Historical and Philological Institute, gymnasium hall at the institute, director Y. A. Letsius, gym, project, estimate, government decision.

Додаток 1.

З листа Й. А. Леціуса голові Тимчасової Ради по фізичному розвитку населення імперії
від 31 березня 1914 р. № 801.

Генерал-майору Воейкову.
Шановний генерале.

Так як лист Вашого Превосходительства від 6 березня 1914 р. за № 124 був адресований на ім'я мого попередника на посаді Директора історико-Філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині, зараз понад штатного професора Московського Університету І.І. Іванова, то він –після доволі довгих поневірянь потрапив до мене в руки не раніше 17 березня, то я запрошувани Вами відомості до 14 березня повідомити не міг.

Маю честь повідомити наступне:

При вступі на посаду восени минулого 1913 року у Ніжинському інституті ніякої гімнастики не було, а у інститутській гімназії, вона за відсутністю приміщення, також була відсутня, і по правді сказати, навіть зараз вона відсутня – викладається щось на зразок гімнастики, як-небудь та коли-небудь... Гімнастику повинні викладати не запрошені ззовні, за плату по найму, та постійно змінюючи один одного офіцери, а штатні вчителі-спеціалісти, спеціально підготовлені до цього покликання. Тим більше, що їм повинно бути доручено керівництво всіма іграми...

Що стосується окремих, запропонованих Вашим Превосходительством, питань, то я маю честь відповісти на них наступне: а). Про кількість студентів, що займаються спортом. З усіх 160 студентів Інституту приблизно половина 80 вже зараз схильні займатися гімнастикою та спортом, якщо для цього будуть створені необхідні умови, якщо такі умови будуть створені, то кількість їх без сумніву буде зростати.

б). Про види спорту, якими займаються студенти. Приблизно 20 студентів їздять на велосипедах. Інших способів займатися спортом не існує із-за повної неможливості ними займатися.

в). Про кількість студентських спортивних гуртків /якщо такі існують/. Гуртків, що займаються спортом, не існує з тієї ж причини.

4. Чи є в інституті викладачі, інструктори або тренери. Викладача гімнастики або інструктора немає. Інститут знаходиться на кануні фінансової катастрофи та не має можливості запрошувати, на свої кошти, вчителя гімнастики та спорту.

5. Яка приблизно сума коштів витрачається на підтримку спортивних занять. На підтримку занять спортом не витрачається жодної копійки.

6. Чи є спеціальні приміщення або майданчики для занять спортом та гімнастикою. Спеціального приміщення, майданчика та ін., для занять спортом, за виключенням, влаштованої мною маленької гімнастичної кімнати, не має. Тут, взагалі. Нічого не має, а все тільки страшенно занедбане. Сподіваюсь, що завдяки підтримці Вашого Превосходительства мені вдасться що-небудь зробити.

Директор інституту Леціус.

[Відділ державного архіву Чернігівської області у м. Ніжині (ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 1955. О доставлении разных сведений по Институту за 1914 год., арк. 31-33 зв.]